

Årsrapport 2022

Stockholms Stadshus AB

Rapport från
stadsrevisionen

Dnr: RVK 2023/35

Den kommunala revisionen är kommunfullmäktiges kontrollinstrument för att granska den verksamhet som bedrivits i nämnder och bolag. Stadsrevisionen i Stockholm stad granskar nämnders och styrelserns ansvarstagande för att genomföra verksamheten enligt kommunfullmäktiges uppdrag. Stadsrevisionen omfattar både de förtroendevalda revisorerna, lekmannarevisorerna och revisionskontoret.

I årsrapporter för nämnder och bolagsstyrelser sammanfattar stadsrevisionen det gångna årets granskningar och bedömningar av verksamheten. Granskningar som genomförs under året kan också publiceras som revisionsrapporter.

All rapportering finns på stadsrevisionens hemsida, start.stockholm/revision. Rapporterna kan också beställas från revisionskontoret, revision.rvk@stockholm.se.

Till

Stockholms Stadshus AB

Årsrapport 2022

Lekmannarevisorn har avslutat revisionen av moderbolaget, Stockholms Stadshus ABs verksamhet under 2022.

Härmed överlämnas bifogad årsrapport till moderbolaget, Stockholms Stadshus ABs styrelse för yttrande senast den 30 juni 2023. Av yttrandet bör det framgå vilka åtgärder som bolaget avser att vidta gällande revisionens rekommendationer.

Lars Riddervik
Lekmannarevisor

Sammanfattning

I denna rapport redovisas resultat och bedömningar utifrån revisionskontorets granskningar.

Verksamhet och ekonomi

Pandemin och kriget i Europa har påverkat bolagskoncernen vilket medfört att några dotterbolag inte kunnat bedriva sin verksamhet som planerat.

Sammantaget bedöms att moderbolaget, Stockholms Stadshus AB delvis har bedrivit verksamheten på ett ändamålsenligt sätt. Kommunfullmäktige har beslutat om tre inriktningsmål för verksamheten och bolagskoncernen uppnår två av målen. Inriktningsmålet ”En hållbart växande och dynamisk storstad med hög tillväxt” uppnås delvis, vilket främst hänförs till att målsättningarna inom matavfall och solenergi inte uppnås helt.

Stockholms Stadshus AB bedöms från ekonomisk synpunkt ha bedrivit verksamheten på ett tillfredsställande sätt.

Bedömningen grundar sig (i huvudsak) på om resultatet är förenligt med kommunfullmäktiges mål för verksamheten samt om lagstiftning och andra föreskrifter efterlevts.

Intern kontroll

Den samlade bedömningen är att moderbolagets styrning, uppföljning och kontroll av verksamheten i huvudsak har varit tillräcklig. Arbetet med den interna kontrollen är en integrerad del i styrning och uppföljning.

Under året har revisionskontoret genomfört granskningar som omfattat ägarstyrning och projektet Stockholms Framtida Avloppsrening. Några utvecklingsområden har identifierats, bland annat gällande förtydliganden i styrande dokument.

Uppföljning av tidigare års granskningar

Moderbolaget har påbörjat ett arbete med åtgärder utifrån revisionskontorets rekommendationer från föregående års granskningar. De väsentligaste rekommendationerna som återstår att genomföra handlar om investeringar.

Innehåll

1. Årets granskning	1
2. Verksamhet och ekonomi	2
2.1 Verksamhetsmässigt resultat.....	2
2.2 Ekonomiskt resultat.....	4
2.2.1 <i>Finansiellt resultat</i>	4
2.2.2 <i>Investeringar</i>	6
3. Intern kontroll	7
3.1 Ägarstyrning.....	8
3.2 Stockholms Framtida Avloppsrening	9
4. Granskning av dotterbolagen	12
4.1 Hållbar dagvattenhantering.....	12
4.2 Miljöprogram	12
4.3 Offentlighetsprincipen	13
4.4 Rättvist byggande	13
4.5 Kompetensförsörjning	13
4.6 Underhåll av materiella anläggningstillgångar	14
4.7 Intern styrning och kontroll av ytterstadsverksamheten	15
4.8 Ekonomistyrning	15
4.9 Ändrings-, tilläggs- och avgående arbeten	16
4.10 Folkbokföring och oriktiga hyresförhållanden	16
4.11 Uppföljning av bolagens följsamhet till dataskyddsförordningen ...	16
5. Uppföljning av tidigare års granskning	18
Bilaga 1 – Uppföljning av lämnade rekommendationer	19
Bilaga 2 – Bedömningskriterier	21

1. Årets granskning

Årligen prövar lekmannarevisorn om bolagets verksamhet sköts på ett ändamålsenligt och från ekonomisk synpunkt tillfredsställande sätt och om bolagets interna kontroll är tillräcklig.

Den årliga revisionen omfattar granskningar och bedömningar inom följande områden:

- Verksamhet och ekonomi
- Intern kontroll

Revisionen har utförts enligt aktiebolagslagen, kommunallagen, andra tillämpliga lagar, reglementet för stadsrevisionen, god revisionsred i kommunal verksamhet och utifrån bolagsordning samt fastställda ägardirektiv. Granskningen har genomförts med den inriktning och omfattning som behövs för att ge en rimlig grund för bedömning av bolagets verksamhet. Kriterier för bedömning redovisas i bilaga 2.

I rapporten redovisas resultat och bedömningar utifrån revisionsårets granskningar. En uppföljning av hur bolaget har åtgärdat rekommendationer i tidigare års granskning redovisas översiktligt i rapporten och mer detaljerat i bilaga 1.

Lekmannarevisorn för bolaget är Lars Riddervik och suppleant är Bosse Ringholm. I granskningen har lekmannarevisorn biträtt av revisionskontoret. Granskningen har genomförts av granskningsansvarig Anna Nording med flera vid revisionskontoret. Parallellt med lekmannarevisionen har revision utförts enligt aktiebolagslagen under ledning av auktoriserad revisor Mikael Sjölander vid EY.

Lekmannarevisorn granskar om bolaget sköts på ett ändamålsenligt och från ekonomisk synpunkt tillfredsställande sätt. Räkenskaperna granskas av den auktoriserade revisorn. Bolagets interna kontroll granskas både av lekmannarevisorn och av den auktoriserade revisorn. Under granskningsåret har planering, information och samverkan skett mellan lekmannarevisorn och den auktoriserade revisorn.

Årsrapporten har faktakontrollerats av bolaget.

2. Verksamhet och ekonomi

I detta avsnitt redovisas granskning av om bolagskoncernens resultat är förenligt med kommunfullmäktiges mål. Om moderbolaget genomfört sina ägardirektiv och om bolagskoncernen har genomfört sitt uppdrag med tillgängliga resurser.

2.1 Verksamhetsmässigt resultat

Revisionskontoret konstaterar att bolagskoncernens verksamhetsmässiga resultat delvis är förenligt med de mål som fullmäktige fastställt. Bedömningen grundar sig på granskning av Stockholms Stadshus ABs (moderbolagets) redovisning av måluppfyllelse för bolagskoncernen och på de granskningar som genomförts under året.

Moderbolaget har redovisat resultat av beslutade mål för bolagskoncernen. Redovisningen ger rimliga förutsättningar för att bedöma måluppfyllelse. Uppföljning av ägardirektiven ingår i moderbolagets rapportering och moderbolaget har formulerat aktiviteter till ägardirektiven. Revisionskontoret har översiktligt följt upp hur moderbolaget arbetar med fullmäktiges ägardirektiv. Redovisningen ger i huvudsak rimliga förutsättningar för att bedöma måluppfyllelsen. Däremot bör analyser till avvikelser av måluppfyllelsen utvecklas för att ge en mer samlad och tydlig bild av bolagskoncernens måluppfyllelse.

I moderbolagets redovisning framgår att bolagskoncernen bidrar till att uppfylla två av fullmäktiges tre inriktningsmål. Bolagskoncernen bedömer att inriktningsmålet ”En hållbart växande och dynamisk storstad med hög tillväxt” delvis uppfyllts, vilket främst hänförs till att verksamhetsmålet ”Stockholm är en hållbar stad med en god livsmiljö” uppnås delvis.

Inom verksamhetsmålet ”Stockholm är en hållbar stad med en god livsmiljö” är det främst målsättningarna som handlar om solenergi och matavfall samt byggvarubedömningar som uppnås delvis eller inte uppnås. Att el- och värmeproduktion baserad på solenergi uppnås delvis hänförs främst till att anläggningarna har varit ur drift eller inte i drift samt ett mätfel på solcellerna på Norviks hamn. Moderbolaget har ett ägardirektiv om att utveckla koncernens strategiska planering och uppföljning för en långsiktig hållbar energi- och elförsörjning. Inom det arbetet har moderbolaget deltagit i planering och verkställande av nytt kraftvärmeverk i Löfsta. Därutöver arbetar några dotterbolag med att minska effektoppar i elnätet. Några målvärden som koncernen tidigare år haft svårt att nå är i år uppfyllda. Det gäller bland annat

miljöprogrammets målvärde om minskning av CO_{2e} vilket främst hänförs till Stockholm Exergi Holding ABs reducering av utsläpp efter att en ny värmepanna togs i bruk. Bolagskoncernen uppnår även målvärdena för köpt energi i stadens verksamheter och relativ energieffektivisering i stadens verksamheter.

Bolagskoncernen redovisar även i år att årsmålet om 65 procent av andel matavfall som går till biologisk behandling inte uppnås. Utfallet för året blev cirka 31 procent vilket är en ökning från föregående år med cirka 4 procentenheter. Bolagskoncernen uppger att målet är svårt att nå innan den nya sorteringsanläggningen i Högdalen med optisk avläsning driftsätts. Anläggningen beräknas att tas i fullt bruk först i slutet av 2024. Vidare redovisar bolagskoncernen att årsmålet om 90 procent av andel hämtställen med matavfallsinsamling av hämtställen (där matavfallinsamling är möjlig) uppnås delvis. Skälet anges vara långa leveranstider för kärl och att vissa fastigheter saknar separat sopnedkast för matavfall.

Målvärde om byggvarubedömningar uppnås inte, vilket även i år hänförs till Stockholm Vatten och Avfall AB (SVOA). SVOA upptäckte under 2021 att de inte hade registrerat korrekt och har under 2022 arbetat med att ta fram nya riktlinjer och rutiner för att få en relevant rapportering. Enligt bolagskoncernen kommer SVOA under 2023 registrera korrekta uppgifter.

Jämfört med föregående år har utfallet avseende verksamhetsmålet ”Stockholm byggs attraktivt, tätt och funktionsblandat utifrån människors och verksamheters skiftande behov” förbättrats då det i år bedöms uppfyllt. Bolagskoncernen har under flertalet år inte uppnått kommunfullmäktiges årsmål om påbörjade bostäder varav över 50 procent Stockholmshus. I år uppnår bolagskoncernen målet att påbörja 600 bostäder då utfallet är 637 bostäder. Däremot uppnås inte målet om antal Stockholmshus då utfallet uppgår till 183 bostäder. Emellertid uppnår koncernen målet om 1 100 färdigställda lägenheter då utfallet blev 1 200 lägenheter.

Revisionskontorets granskning visar att det i huvudsak finns grund för bolagskoncernens målbedömning.

Bolaget rekommenderas att:

- Utveckla analyser till avvikelser av måluppfyllelsen för att ge en mer samlad och tydlig bild av bolagskoncernens måluppfyllelse.

2.2 Ekonomiskt resultat

Bolaget bedöms ha bedrivit verksamheten på ett från ekonomisk synpunkt tillfredsställande sätt.

2.2.1 Finansiellt resultat

Revisionskontoret har granskat tertialrapporter och bokslut med inriktning på bolagets prognoser och resultat efter finansnetto samt investeringsutfall.

Bolagskoncernen redovisar följande utfall och avvikelser för år 2022:

Resultat (mnkr)	Budget 2022	Utfall 2022	Avvikelse 2022	Avvikelse 2022, %	Utfall 2021
Intäkter	17 870	18 711	841	5%	17 329
Kostnader	-15 890	-15 201	689	4%	-14 347
Varav av- och nedskrivningar	-4 790	-5 936	-1 146	24%	-4 736
Finansnetto	-600	-842	-242	40%	-137
Resultat före bokslutsdispositioner och skatt	1 380	2 668	1 288	93%	2 845
Resultat före bokslutsdispositioner och skatt samt exklusive jämförelsestörande poster	1 380	1 186	-194	14%	1 251

Koncernens resultat före bokslutsdispositioner och skatt uppgår till 2 668 mnkr, vilket är 1 288 mnkr högre än budgeterat. Avvikelsen beror i huvudsak på realisationsvinster och nedskrivningar. Under året har dotterbolagen sålt fastigheter och tomträtter för 3 326 mnkr och nedskrivningar har skett med 1 205 mnkr. Bland annat har AB Svenska Bostäder avyttrat Vällingby Centrum, AB Stockholmshem har avyttrat fastigheten som inhyser deras huvudkontor på Hornsgatan och S:t Erik Markutveckling AB har avyttrat Palmfelt Center. Därutöver har bostadsbolagen under året slutfört bostadsrättsombildningar av hyresrätter. Nedskrivning har under året skett av Norviks hamn och AB Stockholmshems nya huvudkontor i Skärholmen på grund av fördringar i projektet avseende sanerings- och förstärkningsarbeten. Under året har moderbolaget sålt aktierna i S:t Erik Livförsäkring AB vilket innebar en realisationsförlust, då bolaget egna kapital i samband med försäljningen omvandlades till

pensionsavsättningar i syfte att säkerställa ett tillräckligt kapital för framtida pensionskostnader.

Det ekonomiska resultatet för koncernen exklusive jämförelsestörande poster uppgår till 1 186 mnkr, vilket är 194 mnkr lägre än budget. Avvikelsen mellan fullmäktiges budgetmål och utfall motsvarar ca 1 procent av koncernens omsättning. I årets beräkning av ekonomiska resultatet exklusive jämförelsestörande poster har hänsyn tagits till effekterna av nedskrivning av Norviks hamn och försäljningen av S:t Erik Livförsäkringar AB. Gällande nedskrivningen på Norviks hamn om 1 000 mnkr så fattade fullmäktige beslut om att kompensera koncernen med aktieägartillskott med motsvarande belopp. Även försäljningen av S:t Erik Livförsäkringar AB är beslutad av fullmäktige.

Verksamhetens intäkter uppgår till 18 711 mnkr vilket är 841 mnkr (5 procent) högre än budget. De högre intäkterna hänförs bland annat till taxehöjningar och ökade hyresintäkter samt det nya samverkansavtalet som trädde i kraft under året mellan Skolfastigheter i Stockholm AB (SISAB) och utbildningsförvaltningen.

Verksamhetens kostnader exklusive finansiella poster och av- och nedskrivningar uppgår till 8 423 mnkr, vilket är 2 077 mnkr lägre än budget. Avvikelsen hänförs främst till att försäljningarna redovisas som kostnader. Rensat för försäljningarna har verksamhetens kostnader ökat med 6 procent jämfört med budget vilket hänförs till inflationen och kostnadsläget.

Finansnettot avviker med 242 mnkr mot budget vilket hänförs till högre räntekostnader.

Några av bolagskoncernens dotterbolag redovisar avvikelse mot fullmäktiges budgetmål. De dotterbolag som har en större negativ avvikelse mot fullmäktiges budgetmål är:

AB Stockholmshem	- 230 mnkr
Mässfastigheter i Stockholm AB	-78 mnkr
Stockholm Vatten och Avfall AB	- 35 mnkr
Kulturhuset Stadsteatern AB	- 35 mnkr

Resultatandelar från intressebolagen uppgår 2022 till 374 mnkr, vilket är högre än år 2021 (147 mnkr) till följd av att Mässfastigheter i Stockholm AB numera är ett helägt bolag.

Jämfört med 2021 har verksamhetens intäkter ökat med 1 382 mnkr (8 procent). Verksamhetens kostnader exkl. avskrivningar och fi-

nansiella poster har minskat med 1 051 mnkr (11 procent). Skillnaden mellan åren hänförs främst till de förändringar som skett i koncernstrukturen såsom försäljningar och förvärv som påverkat driftnettot.

Bolagskoncernen har i huvudsak förklarat avvikelserna på ett tillfredsställande sätt.

Revisionskontoret konstaterar att fullmäktiges mål om budgetföljsamhet uppnåtts.

2.2.2 Investeringar

Investeringsverksamhet (mnkr)	Budget 2022	Utfall 2022	Avvikelse 2022	Budgetavvikelse 2021
Investeringar	13 383	10 953	2 430 (18%)	349 (3%)

Bolagskoncernens utfall för investeringsverksamheten avviker med 2 430 mnkr i förhållande till budget. Inom koncernen är det några dotterbolag som understiger sin investeringsbudget för året. AB Svenska Bostäder, AB Stockholmshems, Micasa Fastigheter i Stockholm AB (Micasa) samt SISAB understiger budgeten totalt med 1 437 mnkr vilket främst hänförs till förskjutningar i projekt bland annat på grund av förseningar i bygglovs- och upphandlingsprocesser. SVOA understiger investeringsbudgeten med 551 mnkr vilket hänförs till tidsförskjutningar i projekt.

Prognossäkerheten har i år försämrats jämfört med tidigare år då årets avvikelse mot prognos i tertialrapport 2 uppgår till 1 186 mnkr (615 mnkr år 2021 och 490 mnkr år 2020 samt 550 mnkr år 2019). Den mer osäkra omvärlden har medfört ökande kostnader vilket innebär att projekt har svårare att bibehålla lönsamheten. Därav omprövas tidigare beslut i större omfattning.

Moderbolaget har förklarat avvikelserna på ett tillfredsställande sätt.

3. Intern kontroll

I detta avsnitt redovisas en granskning av moderbolagets och bolagskoncernens interna kontroll. Av granskningen framgår bland annat i vilken utsträckning den interna kontrollen är en integrerad del i verksamhetens styrning och uppföljning. Vidare om det finns systematiskt ordnade kontroller i organisation, system, processer och rutiner.

Den samlade bedömningen är att moderbolagets styrning, uppföljning och kontroll av bolagskoncernens verksamhet i huvudsak har varit tillräcklig.

Arbetet med den interna kontrollen är en integrerad del i styrning och uppföljning. Det finns systematiskt ordnade kontroller i organisation, system, processer och rutiner. Moderbolaget har genomfört en väsentlighets- och riskanalys samt interkontrollplan. Inom moderbolaget pågår ett arbete med att utveckla arbetet med väsentlighets- och riskanalys samt intern kontrollplan. 2023 års väsentlighets- och riskanalys har utvecklats och innehåller fler identifierade risker. Bolaget har i sin internkontrollplan fastställt vilka åtgärder som ska hantera utvalda risker. Bolagets internkontrollplan kan utvecklas avseende kontrollaktiviteter. Det är inte helt tydligt vad skillnaden är mellan de systematiska kontrollerna, som är integrerade i det löpande arbetet, och kontrollaktiviteterna som är den metod som används för kontroll av de systematiska kontrollerna. Däremot följs kontrollerna enligt den interna kontrollplanen upp systematiskt.

Moderbolaget styr dotterbolagen genom att kontinuerligt följa dotterbolagens ekonomi, investeringar och måluppfyllelse samt ger uppmaningar till dotterbolagen vid avvikande måluppfyllelse. Moderbolaget har även en löpande dialog med dotterbolagen i olika frågor. Däremot framgår det av årets granskning att det finns behov av förtydligande av moderbolagets ägarstyrning av dotterbolagen. Ägarstyrningen brister i transparens då flera funktioner inom staden, i varierad grad, har inflytande över ägarstyrningen. Det finns även behov av att i formella styrdokument klargöra hur ägarstyrning av dotterbolagen ska ske (se vidare avsnitt 3.1). Därutöver finns det behov av att se över styrande riktlinjer inom staden för stora investeringar och rikta dem med de styrande riktlinjerna för nämnderna (se vidare avsnitt 3.2). Moderbolaget har under de senaste åren arbetat med att samla alla styrdokument som berör bolagskoncernen. Detta arbete kommer att slutföras under år 2023.

Moderbolaget har i huvudsak en tillfredsställande uppföljningsstruktur. Rapporteringen ger en i huvudsak aktuell, rättvisande och

tillförlitlig information om verksamhet och ekonomi. Däremot kan rapporteringen till koncernstyrelsen utvecklas gällande analyser till målavvikelser. Koncernbolagen rapportering kan även utvecklas i enlighet med Sveriges Kommuner och Regioners skrift (se vidare avsnitt 3.2).

Även inom dotterbolagen är arbetet med den interna kontrollen en integrerad del i styrning och uppföljning. Generellt finns det systemiskt ordnade kontroller i organisation, system, processer och rutiner. Dotterbolagen har en organisation med tydlig fördelning av ansvar och befogenheter för att stödja verksamheten. I årets granskning av offentlighetsprincipen framkommer att dotterbolagen kan bli bättre på att säkerställa att allmänna handlingar lämnas ut skyndsamt samt att hålla informationsredovisningen uppdaterad. Däremot har majoriteten av dotterbolagen inlett utvecklingsarbeten för att säkerställa att de hanterar sina personuppgifter i enlighet med dataskyddsförordningen och stadens regler på området.

För dotterbolagen SVOA, Stockholms Hamn AB, AB Stockholmskem, Kulturhuset Stadsteatern AB och Mässfastigheter i Stockholm AB bedöms den interna kontrollen vara delvis tillräcklig. För övriga dotterbolag i bolagskoncernen är bedömningen att den interna kontrollen är tillräcklig.

Moderbolaget rekommenderas att:

- Utveckla internkontrollplanen med tydligare kontrollaktiviteter.

3.1 Ägarstyrning

En granskning av stadens ägarstyrning och uppsikt över de kommunala bolagen har genomförts. Kommunstyrelsen ansvarar för uppsikten av de kommunala bolagen medan moderbolaget har rollen att utöva ägarstyrning över dotterbolagen.

Granskningen visar på några områden där arbetsformerna kan utvecklas. Det saknas i staden ett övergripande styrdokument, där kommunfullmäktige tydliggör hur ägarstyrningen av de direkt och indirekt ägda bolagen ska genomföras.

Kommunfullmäktige beslutar i budgeten om direktiv för samtliga bolagsstyrelser samt om bolagsspecifika ägardirektiv. Därutöver beslutas om kompletterande direktiv under verksamhetsåret. Direktiven överlämnas inte för beslut på bolagsstämmor. Av aktiebolagslagen följer att bolagets aktieägare endast genom beslut på bolagsstämman kan ge bindande ägardirektiv till bolaget. Vidare gör koncernens bolagsstyrelser ingen systematisk prövning av om di-

rektiven strider mot aktiebolagslag, årsredovisningslag, bolagsordning eller bolagets intressen. Moderbolaget har i anvisningar till verksamhetsplan med budget 2022 till bolagskoncernen klargjort att respektive dotterbolag själva avgör vilka av de gemensamma direktiven som ska följas upp särskilt utöver bolagets egna ägardirektiv.

I Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) skrift ”Principer för styrning – Kommun- och regionägda bolag (2020)” framgår att kommunägda bolag rekommenderas att i en särskild bolagsstyrningsrapport, som underlag till kommunstyrelsens uppsiktsplikt, lämna information om: utvärdering av styrelse och VD, hur styrelsearbetet bedrivits, den interna kontrollen, hur riskerna har bedömts och hanterats, kommunikation med revisorer och lekmannarevisorer samt vilka ärenden som överlämnats för kommunfullmäktiges ställningstagande. Den periodiska rapportering som koncernbolagen rapporterar innehåller inte alla dessa delar.

Ägarstyrningen utförs formellt via Stadshus som ska ha insyn i bolagen och ges information för att utöva ägarrollen med beaktande av sekretess- och säkerhetsaspekter. Då det även förekommer informationsöverföring mellan bolagen och roteln, bör en översyn av formerna för informationsöverföring med beaktande av sekretess- och säkerhetsaspekter ske så att information inte röjs till obehöriga.

Moderbolaget rekommenderas att:

- Säkerställ att ägardirektiv till koncernbolagen överförs i form av stämmobeslut.
- Se över koncernbolagens rapportering så att det innehåller det som efterfrågas i SKR bolagsstyrningsskrift.
- Se över formerna för informationsöverföring med beaktande av sekretess- och säkerhetsaspekter så att information inte röjs till obehöriga.

3.2 Stockholms Framtida Avloppsrening

En granskning har genomförts av SVOAs och moderbolagets arbete med projekt Stockholms Framtida Avloppsrening (SFA). Syftet med granskningen har varit att bedöma den övergripande styrningen, med fokus på om rapportering och ekonomistyrning är ändamålsenlig och utförts i enlighet med beslut och riktlinjer.

SFA är ett strategiskt viktigt projekt för staden och SVOA. Arbetet med SFA påbörjades 2013 och beräknas att slutföras 2029.

Projektets budget är i dagsläget ca 10,5 miljarder kronor (indexuppräknad april 2022). Projektets riskreserv var förbrukad hösten 2020.

Granskningen visar att SFAs rapportering till viss del efterlever beslut och etablerade riktlinjer och instruktioner avseende innehåll i

rapportering till styrgrupp, bolagsstyrelse och koncernstyrelse samt fullmäktige. Det som kan utvecklas är bland annat att rapporteringen av projektets framdrift och ekonomi bör ske mer frekvent till båda SVOAs styrelse och till koncernstyrelsen samt kommunfullmäktige. Även rapporteringens innehåll kan förbättras gällande bedömning av den totala riskbildens effekt på projektet förmåga att leverera inom tid och budget samt nyckeltal.

I stadens regelverk för stora projekt, framgår att vid ekonomiska avvikelser över 15 procent och minst 20 miljoner kronor samt avvikelser av strategisk vikt, krävs ett reviderat genomförandebeslut av kommunfullmäktige. Det finns ingen beloppsmässig maxgräns i stadens regelverk. Utifrån gällande regelverk innebär det att projekt SFA kan överskrida sin budget med cirka 1,5 miljarder kronor innan det krävs ett nytt beslut av kommunfullmäktige. Vidare görs det skillnad mellan bolag och nämnder i stadens regelverk då det för nämnder är 15 procent av investeringens nettoutgift medan för bolag är det 15 procent av nettonuvärde. Revisionskontoret ställer sig tveksam till att fullmäktige tillställs information som styrs utifrån nettonuvärde i stället för nettoutgift. Revisionskontoret har i tidigare granskningar rekommenderat koncernstyrelsen att komplettera regler för ekonomisk förvaltning med en beloppsmässig maxgräns för att säkerställa att kommunallagen efterlevs avseende att ärenden av principiell beskaffenhet och större vikt för kommunen ska behandlas av fullmäktige.

I de politiskt beslutade styrdokumenterna finns det ingen information om hur projekt med fleråriga tidplaner ska använda sig av indexuppräkningsmetoder för projektbudget. Informationen om indexuppräkningsmetoder står istället i moderbolagets tillämpningsanvisningar avseende bolagens investeringar. Projekt inom bolagskoncernen använder indexuppräkningsmetoder medan projekt inom nämnder inte använder indexuppräkningsmetoder. Revisionskontoret anser att en så pass viktig styrkomponent i planering, genomförande och uppföljning av större projekt istället borde återfinnas i övergripande styrdokument på politisk nivå. Revisionskontoret ställer sig även undrande till varför det är olika principer för indexuppräkningsmetoder för projektbudget i nämnder respektive koncernbolagen.

Revisionskontorets bedömning är att stadens regelverk behöver utvecklas och tydliggöras för att säkerställa en tillräcklig politisk styrning och uppföljning av stora, komplexa projekt som pågår under längre tid.

Moderbolaget rekommenderas att:

- I samråd med kommunstyrelsen föreslå för fullmäktige att se över styrdokumentet avseende vad investeringsavvikelser ska beräknas utifrån (nettonuvärde eller nettoutgift).
- I samråd med kommunstyrelsen föreslå för fullmäktige att tydliggöra i stadens styrdokument hur indexuppräknings av projektbudget ska användas vid investeringsprojekt med syfte att skapa en enhetlig styrning av nämnder och bolag.

4. Granskning av dotterbolagen

4.1 Hållbar dagvattenhantering

En granskning har genomförts av stadens arbete för att minska de negativa konsekvenserna av dagvattnets påverkan på vattenföremster.

Enligt dagvattenstrategin har alla nämnder och bolagsstyrelser ansvar för att uppnå en hållbar dagvattenhantering. Granskningen visar att det bedrivs ett arbete inom stadens verksamheter och processer för att hantera dagvatten. För att möjliggöra för ökad effektivitet behöver det pågående arbetet med att tydliggöra ansvarsfördelningen kopplat till dagvatten slutföras. I egenskap av ensam verksamhetsutövare över stadens dagvatten samt vatten- och avloppsanläggningar bör SVOA, i samråd med kommunstyrelsen, se över möjligheten att stärka samordningen kring prioritering av åtgärder. En samlad utvärdering av stadens arbete kopplat till dagvattenåtgärder bör genomföras och därtill behöver arbetet med erfarenhetsåterföring och kompetensutveckling förstärkas.

Sammantaget bedöms att det strategiska arbetet kan utvecklas.

4.2 Miljöprogram

En granskning har genomförts av SISABs arbete med stadens miljömål med fokus på stadens miljöprogram.

Granskningen visar det finns en organisation som säkerställer att miljöprogrammets mål omhändertas och fullmäktiges miljömål är omhändertagna i bolagets interna styrdokument. Bolaget har även i enlighet med miljöprogrammet, inför 2023, antagit en miljö- och klimathandlingsplan. Däremot finns det ett utvecklingsområde gällande avtalsuppföljning av miljömål. Bolaget uppger att de arbetar aktivt med att ta fram mer effektiva rutiner och arbetssätt för avtalsuppföljningen. I granskningen framgår det att bolaget har målkonflikter i att tillhandahålla kostnadseffektiva skollokaler till beställaren samtidigt som bolaget måste förhålla sig till stadens hållbarhetsstyrning, vilket kan vara kostnadsdrivande.

Den sammanfattande bedömningen är att SISAB har tillräcklig styrning och uppföljning av sina miljömål.

4.3 Offentlighetsprincipen

Tretton av dotterbolagen har granskats i syfte att bedöma om de har rutiner och arbetssätt som säkerställer rätten att ta del av allmänna handlingar.

Granskningen visar att dotterbolagen har fastställt ansvarsfördelning avseende hanteringen av allmänna handlingar och arkiv i enlighet med stadens arkivregler. Det finns i huvudsak rutiner och arbetssätt för hantering av allmänna och sekretessbelagda handlingar. Utlämnande av allmänna handlingar har i några fall inte skett skyndsamt. Arbetet med att fortlöpande hålla den samlade redogörelsen över bolagets information och hur den ska hanteras (informationsredovisningen) uppdaterad och aktuell bör utvecklas hos flertalet bolag. Detta behövs bland annat för att underlätta vid utlämnande av allmänna handlingar. Några bolag behöver utveckla arbetet med gallring i enlighet med stadens arkivregler.

Sammantaget bedöms flera dotterbolag behöva utveckla arbetet bland annat gällande att hålla informationsredovisningen uppdaterad.

4.4 Rättvist byggande

En granskning har genomförts om bostadsbolagen AB Stockholmshem och AB Familjebostäder säkerställt att de arbetar i enlighet med arbetssättet Rättvist byggande. Rättvist byggande syftar till att motverka kriminalitet, ekonomisk brottslighet, svart arbetskraft, oegentligheter och osund konkurrens på byggarbetsplatser.

Granskningen visar att bostadsbolagen bör säkerställa att genomförda kontroller av underentreprenörer innan arbete påbörjas dokumenteras. AB Familjebostäder bör säkerställa att dokumenterat underlag finns som verifierar att åtgärder har vidtagits av entreprenörerna utifrån de avvikelser som framkommit ur arbetsplatskontrollerna. Bostadsbolagen bör dokumentera ett samlat godkännande av entreprenörernas vidtagna åtgärder.

Sammantaget behöver beställaransvaret utvecklas avseende dokumentation av kontroll och uppföljning av byggentreprenörerna.

4.5 Kompetensförsörjning

En granskning har genomförts av AB Svenska Bostäders arbete med kompetensförsörjning i syfte att bedöma om arbetet är struktu-

rerat och långsiktigt. Granskningen har fokuserat på långsiktig kompetensförsörjning av verksamhetskritisk kompetens och har inte omfattat innehållet i det systematiska arbetsmiljöarbetet. Granskningen visar att det har planerats för en kompetensinventering innehållande kartläggning samt avdelningsvis analys av behov på kort och lång sikt, men det har inte skett någon strukturerad uppföljning av att arbetet genomförts. Detta gäller även avslutningssamtal. Det har inte kunnat verifieras att en av de granskade avdelningarna, med hög andel verksamhetskritiska funktioner, har genomfört kartläggning och analys. Dokumentation har skett i olika utsträckning och det saknas anvisningar om hantering och förvaring av information som inhämtas i arbetet. Slutligen behöver det bolagsövergripande analysarbetet utvecklas.

Sammantaget bedöms bolaget behöva utveckla arbetet och uppföljningen av den långsiktiga kompetensförsörjningen.

4.6 Underhåll av materiella anläggningstillgångar

En granskning har gjorts av om Stockholms Hamn AB bedriver ett planerat underhåll av materiella anläggningstillgångar som är förenligt med god ekonomisk hushållning.

Granskningen visar att styrelsen i högre grad bör vara medveten om anläggningarnas status, hur prioriteringar görs utifrån det identifierade underhållsbehovet och att detta i sin tur bygger på adekvata riskanalyser och underhållsplaner.

Bolaget äger markanläggningar och tekniska anläggningar till ett bokfört värde på ca 5 mdkr. Bolaget har själva identifierat ett eftersatt underhåll inom flera av byggdelsområdena. Någon bedömning av hur stor en total underhållsskuld för samtliga anläggningstillgångar beloppsmässigt skulle kunna vara har inte gjorts. Bolagets organisation och styrning av dess underhållsarbete har stärkts under de senaste två åren, men det finns fortfarande områden som behöver utvecklas.

Av granskningen framgår att bolaget bör besluta om en strategi för planering, prioritering, genomförande och uppföljning av underhåll. Vidare bör styrelsens ha löpande insyn i anläggningstillgångarnas status och underhållsbehoven på kort och lång sikt stärkas. Som underlag för styrelsens strategiska planering av anläggningstillgångarna underhåll bör det upprättas risk- och konsekvensanalyser. Bolaget bör även säkerställa att samtliga underhållsplaner för kaj- och markanläggningar visar tillgångarnas kostnadsberäknade under-

hållsbehov med en planeringshorisont på minst 10 år. Det finns vidare behov av att implementera ett ändamålsenligt systemverktyg för analys och uppföljning.

Sammantaget bedöms det finnas ett behov för bolaget att utveckla sin strategiska planering och uppföljning av underhållet.

4.7 Intern styrning och kontroll av ytterstadsverksamheten

En granskning har genomförts av Kulturhuset Stadsteaterns AB styrning och uppföljning av ytterstadsverksamheterna (s.k. satellitverksamheterna) i Husby, Vällingby och Skärholmen.

Granskningen visar att varje satellitverksamhet tar fram en årlig verksamhetsplan. Uppföljningen och arbetsprocesser behöver systematiseras mer för att göras mindre personberoende och för att säkerställa utveckling enligt fullmäktiges ägardirektiv. Ingen övergripande eller regelbunden risk- och väsentlighetsanalys görs av satelliterna. Vid en av verksamheterna sker en riskbedömning halvårsvis kopplat till arbetsmiljörisker. Riskanalysen behöver utvecklas för att fånga upp fler av de väsentliga risker som finns i satelliternas verksamhet.

Den sammanfattande bedömningen är att bolaget bör utveckla sitt arbete med den interna kontrollen så att den i större utsträckning omfattar satellitverksamheterna.

4.8 Ekonomistyrning

En granskning har genomförts av Mässfastigheter i Stockholm AB har en tillräcklig ekonomistyrning för att uppnå kommunfullmäktiges mål och ägardirektiv.

Granskningen visar att bolagets verksamhet och ekonomi har under de senaste åren påverkats väsentligt av pandemin, så även under första kvartalet 2022, vilket har medfört stort ekonomiskt underskott. Från andra kvartalet 2022 har bolaget återgått till ordinarie verksamhet och bedriver event.

Bolaget har i huvudsak tillräckliga rutiner för budget- och prognosprocess. I granskningen framkommer dock att overheadkostnader inte fördelats till eventen vilket medför att lönsamheten inte har gått att analysera fullt ut. Den ekonomiska rapporteringen innehåller förklaring av orsakerna till det ekonomiska underskottet. I granskningen framgår att det har vidtagits åtgärder inom enskilda verksamheter. Däremot har bolaget inte beslutat om en övergripande konkret åtgärdsplan för att minska det ekonomiska underskottet varken på kort eller längre sikt.

Den sammanfattande bedömningen att bör upprätta och besluta om en långsiktig åtgärdsplan för att uppnå ekonomi i balans.

4.9 Ändrings-, tilläggs- och avgående arbeten

En granskning har genomförts för att bedöma om Micasa har tillräcklig intern kontroll vid ändrings-, tilläggs- och avgående arbeten (ÄTA) vid investeringsprojekt.

Granskningen visar att bolaget inte har tydliggjort hanteringen av ÄTA i styrdokument eller riktlinjer. Det är inte möjligt att fullt ut spåra hur ÄTA har behandlats och godkänts i de projekt som utgör stickprovet. Riskanalyserna hanteras inte enhetligt inom bolaget avseende innehåll och hur riskbedömningar ska ske avseende ÄTA. Det framgår vissa otydligheter i projektbudgethandlingarna som behandlas av styrelsen. Det varierar huruvida underliggande kalkyler inkluderar moms eller ej samt att projektbudget benämns med flera olika begrepp.

Sammantaget bedöms bolaget behöva utveckla sin hantering av ÄTA i investeringsprojekt.

4.10 Folkbokföring och oriktiga hyresförhållanden

En granskning har genomförts i syfte att bedöma om kommunstyrelsen och stadens bostadsbolag bedriver ett ändamålsenligt arbete för att identifiera och motverka felaktig folkbokföring och oriktiga hyresförhållanden.

Granskningen visar att bostadsbolagen behöver inrätta en systematisk uppföljning av hyresgästernas folkbokföring efter att inflyttning skett. Detta i syfte att identifiera felaktigheter och oriktiga hyresförhållanden. Bostadsbolagen bör gemensamt bryta ned och specificera hur arbetet med ägardirektivet att identifiera och motverka oriktiga hyresförhållanden ska ske. Vidare bör AB Familjebostäder fastställa skriftliga rutiner för uppföljning av folkbokföring och oriktiga hyresförhållanden.

Sammantaget bedöms bostadsbolagen delvis ha arbetssätt för att identifiera och åtgärda felaktigheter i folkbokföring och oriktiga hyresförhållanden.

4.11 Uppföljning av bolagens följsamhet till dataskyddsförordningen

En uppföljning har genomförts av koncernbolagens följsamhet till dataskyddsförordningen och stadens regler.

Granskningen visar att majoriteten av granskade bolag under året börjat åtgärda lämnade rekommendationer. Två av 14 granskade bolag har åtgärdat samtliga rekommendationer. Stadsledningskontoret har under året tagit fram anvisningar för arbetet med informations-säkerhet, vilket innebär att bolagen själva behöver ta fram lokala anvisningar. Arbetet med dataskydd är sammankopplat med koncernbolagens arbete med informationssäkerhet. De bolag som kommit längst har alla en hög förankring i ledningsgrupp och styrelse avseende vikten och prioriteringen av ett aktivt dataskyddsarbete. För flera bolag återstår arbete med att informationsklassa stadens centrala system. Flera mindre bolag har upphandlat resurser gemensamt, så som externa dataskyddsombud samt konsultstöttning för inventering av personuppgifter och informationsklassning.

Sammanfattningsvis har majoriteten av koncernbolagen inlett utvecklingsarbeten för att säkerställa att de hanterar sina personuppgifter i enlighet med dataskyddsförordningen och stadens regler. De flesta rekommendationer kvarstår som delvis åtgärdade.

5. Uppföljning av tidigare års granskning

Tidigare års granskning av moderbolagets verksamhet har utmynnat i ett antal rekommendationer. Revisionen gör årligen uppföljningar för att bedöma om bolaget har vidtagit åtgärder utifrån tidigare lämnade rekommendationer. Rekommendationer som följts upp under 2022 redovisas i bilaga 1.

Uppföljning visar att moderbolaget har påbörjat att åtgärda revisionens rekommendationer från föregående års granskningar. De väsentligaste som återstår att genomföra handlar om investeringar.

Bilaga 1 – Uppföljning av lämnade rekommendationer

Årlig och fördjupad granskning

Års-rapport	Rekommendation	Åtgärder vidtagits (Ja/delvis/nej)	Kommentar
ÅR 2022	Ägarstyrning Säkerställ att ägardirektiv till koncernbolagen överförs i form av stämmobeslut. Se över koncernbolagens rapportering så att de innehåller det som efterfrågas i SKR bolagsstyrnings-skrift. Se över formerna för informationsöverföring med beaktande av sekretess- och säkerhetsaspekter så att information inte röjs till obehöriga.	Se kommentar.	Revisionskontoret kommer att följa upp arbetet under 2023.
ÅR 2022	Projekt SFA I samråd med kommunstyrelsen föreslå för kommunfullmäktige att se över styrdokumentet avseende vad investeringsavvikelse ska beräknas utifrån (nuvärde eller netto-utgift). I samråd med kommunstyrelsen föreslå för kommunfullmäktige att tydliggöra i stadens styrdokument hur indexuppräknning av projektbudget ska användas vid investeringsprojekt med syfte att skapa en enhetlig styrning av nämnder och bolag.	Se kommentar.	Revisionskontoret kommer att följa upp arbetet under 2023.
ÅR 2022	Internkontrollplan Utveckla internkontrollplanen med tydligare kontrollaktiviteter.	Se kommentar.	Revisionskontoret kommer att följa upp arbetet under 2023.
ÅR 2022	Rapportering Utveckla analyser till avvikelser av måluppfyllelsen för att ge en mer samlad och tydlig bild av bolagskoncernens måluppfyllelse.	Se kommentar.	Revisionskontoret kommer att följa upp arbetet under 2023.

Årsrapport	Rekommendation	Åtgärder vidtagits (Ja/delvis/nej)	Kommentar
ÅR 2021	<p>Dataskyddsförordningen</p> <p>Säkerställ utveckling av styrning och uppföljning av arbetet med att efterleva dataskyddsförordningen, så som arbetet med konsekvensbedömningar.</p> <p>Säkerställ ett systematiskt och regelbundet arbete med inventering av personuppgiftsbehandlingar för att hålla registerförteckningen uppdaterad och aktuell.</p> <p>Säkerställ att samtliga informationstillgångar informationssäkerhetsklassificeras efter behov och minst årligen.</p>	Delvis	<p>Under året har bolaget påbörjat arbetet med att åtgärda lämnade rekommendationer.</p> <p>Registerförteckningen har uppdaterats under året och kompetensutveckling har genomförts av bolagets medarbetare. Ett arbete för att informationsklassa ett av bolagets egna system planeras under 2023, då det bedöms som mest aktuellt. Bolaget planerar i nuläget inte att klassa de system som staden upphandlat centralt.</p> <p>Bolaget har inga egna system och enligt uppgift kommer stadens gemensamma mall att användas i de fall en konsekvensbedömning blir aktuellt i framtiden.</p> <p>Revisionskontoret kommer att fortsätta följa moderbolagets arbete på området under 2023.</p>
ÅR 2020	<p>Intern kontroll</p> <p>Fortsätta att utveckla arbetet med väsentlighets- och riskanalysen så att fler risker omfattas.</p>	Ja	Arbetet har under 2022 delvis stått stilla men i 2023 års väsentlighets- och riskanalys omfattar fler risker.
ÅR 2020	<p>Styrelse och VD utvärdering</p> <p>Införa årliga utvärdering av bolagsstyrelserna och verkställande direktören.</p>	Ja	Utvärdering har skett av samtliga bolagsstyrelser under början av 2023.
ÅR 2019	<p>Uppföljning och styrning</p> <p>Utveckla struktur och rutiner för styrning och uppföljning av dotterbolagen.</p>	Delvis	<p>Moderbolaget har påbörjat ett utvecklingsarbete som ska implementeras under 2023.</p> <p>Revisionskontoret kommer att fortsätta följa moderbolagets arbete på området under 2023.</p>

Revisionsrapport

Revisionsrapport	Rekommendation	Åtgärder vidtagits (Ja/delvis/nej)	Kommentar
Nr2/ 2020	<p>Bolagens investeringar</p> <p>Moderbolaget bör utveckla löpande styrning och uppföljning av bostadsbolagens stora investeringar.</p> <p>Moderbolaget bör ta fram rutiner för att säkerställa att samtliga av bostadsbolagens investeringsprojekt rapporteras till KF i enlighet med regler för ekonomisk förvaltning.</p> <p>Moderbolaget bör revidera och aktualisera styrdokumentet Anpassning av stadens projektstyrningsmetod i bolagens verksamhet i syfte att öka tydligheten och användbarheten.</p> <p>Moderbolaget bör ta fram en åtgärdsplan för att nå bostadsmålen.</p>	Delvis	<p>Arbete pågår med att utveckla moderbolagets styrning och uppföljning av dotterbolagen. Under 2023 kommer arbetet att slutföras och börja implementeras. Bland annat kommer reviderade riktlinjer och rutiner att antas.</p> <p>I år har bostadsmålen avseende nybyggnation uppnåtts.</p> <p>Revisionskontoret kommer att fortsätta följa moderbolagets arbete på området under 2023.</p>

Bilaga 2 – Bedömningskriterier

Nedan redovisas de kriterier som ligger till grund för gjorda bedömningar. Bedömningarna avser såväl genomförandet som resultatet av verksamheten.

Analysen i rapporten är underlag till lekmannarevisorns slutliga bedömning av bolaget. Lekmannarevisorn kan rikta anmärkning till en styrelseledamot eller VD.

Detta redovisas i bolagets granskningsrapport.

Verksamhet och ekonomi

Att verksamheten sköts på ett ändamålsenligt och från ekonomisk synpunkt tillfredsställande sätt innebär att bolaget har uppnått kommunfullmäktiges mål samt följt de beslut, riktlinjer gällande lagstiftning och andra föreskrifter som gäller för verksamheten.

Bedömningskriterier

Bolaget:

- Har ett resultat som är förenligt med fullmäktiges mål, beslut och riktlinjer.
- Har genomfört sitt uppdrag med tillgängliga resurser.
- Har bedrivit verksamheten enligt gällande lagar, föreskrifter, riktlinjer m.m.

Bedömning:

Bedömningen ges utifrån en tregradig skala, i allt väsentligt tillfredsställande, delvis tillfredsställande eller inte tillfredsställande.

I allt väsentligt tillfredsställande	Bedömningskriterierna är i allt väsentligt uppfyllda. Det kan förekomma mindre avvikelser. Ev. rekommendationer behöver åtgärdas.
Delvis tillfredsställande	Bedömningskriterier bedöms delvis uppfyllda. Påpekade brister behöver åtgärdas utifrån lämnade rekommendationer.
Inte tillfredsställande	Bedömningskriterierna bedöms inte vara uppfyllda. Det finns väsentliga brister som behöver åtgärdas så fort som möjligt utifrån lämnade rekommendationer.

Intern kontroll

Den interna kontrollen är en process som utförs av styrelse, bolagsledning och personal. Den är en integrerad del i verksamhetens styrning och uppföljning. Processen säkerställer, med en rimlig grad av säkerhet, att verksamheten drivs effektivt, att lagar, förordningar och andra regler följs. Det lämnas en tillförlitlig finansiell redovisning och rättvisande rapportering om verksamheten.

Bedömningskriterier

Bolaget:

- Har haft en styrning och uppföljning mot mål och beslut.
- Har en organisation med tydlig fördelning av ansvar och befogenheter för att stödja verksamheten och att förhindra avsiktliga och oavsiktliga fel samt oegentligheter.
- Följer systematiskt och fortlöpande upp ekonomi och verksamhet, såväl för verksamhet i egen regi som för sådan som uppdragits åt annan att utföra, analyserar väsentliga avvikelser samt vidtar åtgärder vid behov.
- Genomför riskanalyser som fångar upp väsentliga risker samt hur de ska hanteras för att minimera risken för att verksamhetens mål inte uppnås. Styrelsen har i en internkontrollplan fastställt vilka åtgärder som ska hantera prioriterade risker.
- Har riktlinjer och rutiner som bidrar till att säkerställa att verksamhetens mål uppfylls och att föreskrifter följs.
- Följer upp den interna kontrollen systematiskt och fortlöpande.
- Har en rapportering som ger en aktuell, rättvisande och tillförlitlig information om verksamhet och ekonomi.

Bedömning

Bedömningen ges utifrån en tregradig skala, i huvudsak tillräcklig, delvis tillräcklig eller inte tillräcklig.

I huvudsak tillräcklig	Bedömningskriterierna är i allt väsentligt uppfyllda. Det kan förekomma mindre avvikelser. Ev. rekommendationer behöver åtgärdas.
Delvis tillräcklig	Bedömningskriterierna bedöms delvis uppfyllda. Påpekade brister behöver åtgärdas utifrån lämnade rekommendationer.
Inte tillräcklig	Bedömningskriterierna bedöms inte vara uppfyllda. Det finns väsentliga brister som behöver åtgärdas så fort som möjligt utifrån lämnade rekommendationer.